

Fara v Hořepníku, poznatky z průzkumu

Vojtěch Pavelka

Úvod

(obec Hořepník, okres Pelhřimov, Kraj Vysočina)

Farní dvůr byl kompletně zdokumentován a podroben průzkumu. Bylo tak učiněno v předstihu před plánovaným prodejem a případnou budoucí rekonstrukcí.

Fara se dle základních znaků (fasáda, mansardová střecha nebo schodiště) jeví jako pozdně barokní až klasicistní, což je i obecně přijaté určení stáří budovy. Při obezřetnější prohlídce se však projevují známky ranějšího původu, a tak se brzy současné určení původu fary rozostřuje.

Proto bylo využito možnosti invazivního přístupu metodou sond do povrchů i ke zdivu, za dodržení pravidla minimálního zásahu. Konečně hlubší průzkum posiluje domněnky, že fara vznikla již v předbarokních etapách, tedy v renesanci nebo dříve, a také napovídá, že výrazná barokní přestavba proběhla ve dvou fázích. Poznatky vedou k teorii, že předbarokní stavba byla menší, její uliční čára se nacházela uvnitř současné barokní dispozice a její konstrukce jsou do dnešní hmoty zčásti zapojeny.

Tato práce si klade za cíl přiblížit hlubší poznání fary a nabídnout materiál k úvahám o jejím původu i starších podobách.

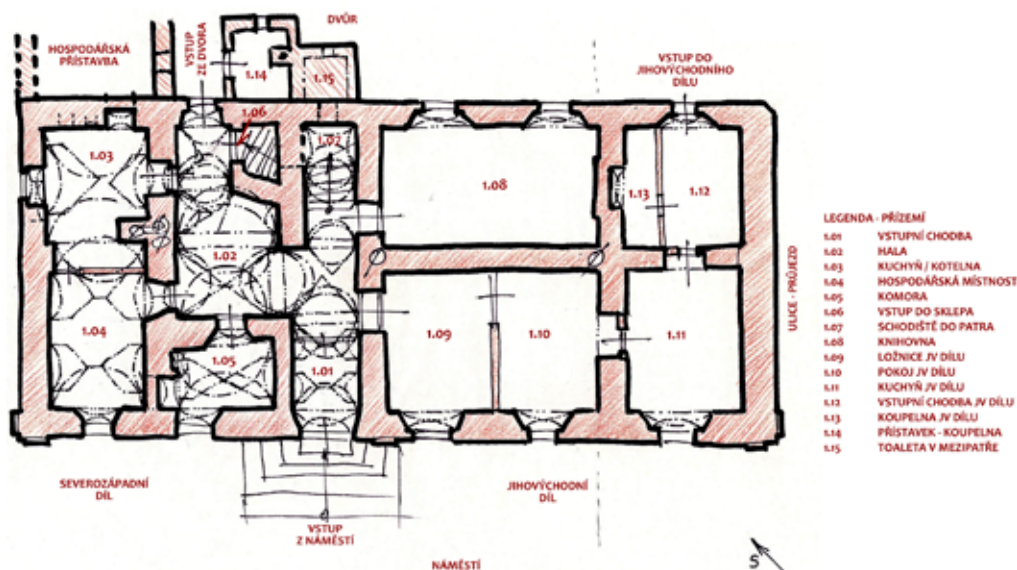
Zde je nutno připustit, že závěry se pohybují na poli teorie a předpokladu.

Základní charakteristika objektu

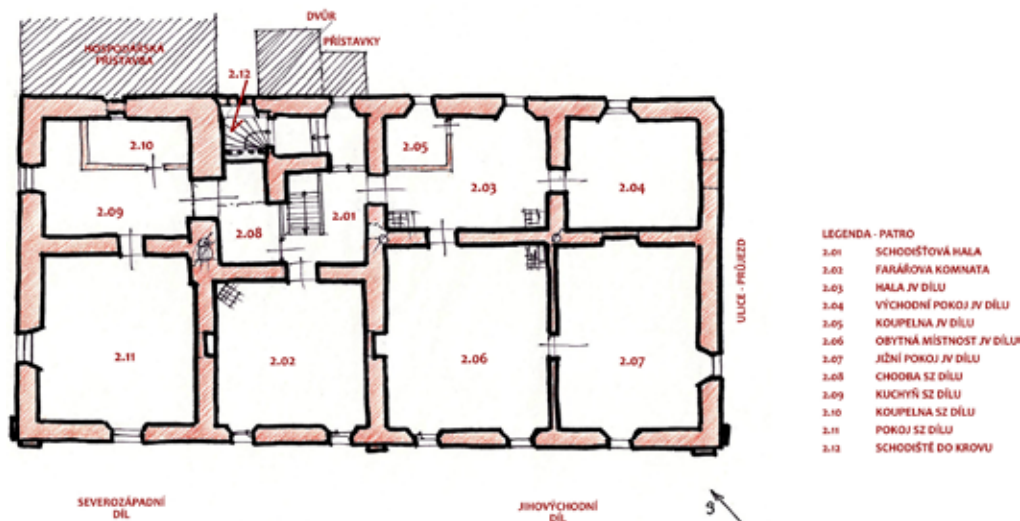
Areál fary s přilehlými hospodářskými stavbami a dvorem je kulturní památkou. Nachází se na náměstí naproti kostelu Nejsvětější Trojice s románským původem. Budova fary je podsklepená, jednopatrová, obdélného půdorysu, krytá mansardovou střechou.

Obr. 1. Fara v Hořepníku, celkový pohled z náměstí od jihu, foto: autor, 2021

Obr. 2. Fara v Hořepníku, schematický půdorys přízemí, kresba: autor, 2021

Obr. 3. Fara v Hořepníku, schematický půdorys patra, kresba: autor, 2021

Přiléhající hospodářské stavení je přízemní, stojí na půdorysu podlouhlého obdélníka a kryté je sedlovou střechou.

Přízemí fary definují čtyři příčné trakty – byt a knihovna ve dvou, centrální příčná chodba se schodištěm ve třetím a prostory zázemí ve čtvrtém traktu (obr. 2). Patro zaujímají dva byty a vprostřed naproti schodišti pokoj faráře (obr. 3). Sklep je jednopodlažní, vyhloubený přímo pod farou a jeho rozloha odpovídá asi polovině fary.

Z historického hlediska se jedná o tradiční farní stavbu většího rozsahu, která svým charakterem odpovídá období baroka až klasicismu. Absence symetrie v půdoryse domu však upozorňuje na jeho možný starší původ a třeba i někdejší menší dispozici.

Dvorní přístavba má charakter zaklenutých chlévů.

Tento příspěvek se zaměřuje na poznání dominantního objektu fary a hospodářskému dvoru se věnuje jen v potřebné míře.

Obr. 4. Ortofotomapa širších vztahů fary a náměstí Profesora Bechyně v Hořepníku, podklad: www.mapy.cz, 2020, úprava a popisy: autor, 2021

Obr. 5. Císařské povinné otisky stabilního katastru, Hořepník, rok 1829, výřez s náměstím a situací farního dvora, zdroj: ags.cuzk.cz/archiv, úprava: autor, 2021

Historie

Farní areál v podobě dvora s bránou je zakreslen na mapě stabilního katastru z roku 1829 (obr. 4 a obr. 5), kdy byl Hořepník ještě městem. Slohový výraz budovy fary je pozdně barokní až klasicistní (tedy asi z konce 18. až počátku 19. století).

K faře není zpracována archivní rešerše ani stavebněhistorický průzkum. Její původ a možnou podobu tak momentálně jen nástinem přibližuje provedený průzkum s obšírnou nálezovou zprávou.¹

Funkce a využití

Fara sloužila k původnímu účelu asi do roku 1954, kdy ji opustil poslední farář. Dle dochovaného vybavení farářovy kanceláře/pokoje (v patře) i knihovny (v přízemí) se zdá, že tyto dvě místnosti byly až donedávna uzamčeny. Ostatní prostory byly využívány pro tři byty a jejich zázemí či ponechány bez užitku až do posledních desetiletí. Hospodářská stavba ve dvoře je dnes využita na sklady, dílnu a garáž. Ve dvoře parkuje těžká technika, případně osobní vozy sousedů. Je volně přístupný.

Areál byl na přelomu roku 2021 a 2022 prodán z rukou církve do soukromého vlastnictví jako prázdný a nevyužitý. Nový účel není zcela znám, je možné, že bude adaptován na obytné či ubytovací účely. Předpokládá se kompletní rekonstrukce novým vlastníkem.

Poznatky z pohledového průzkumu

Je zřejmá tradiční barokní snaha o symetrii, která se však projevuje pouze v kompozici fasády a pravidelné vzdálenosti stavebních otvorů, avšak ne už v počtu okenních os, který je sudý a neumožňuje tak umístění vstupu na střed. Symetrie se také vytrácí ve vnitřním půdorysném uspořádání, kde nefunguje přímá návaznost vstupů z ulice a dvora, tedy nevzniká tradiční průjezd ani průchod s otvory proti sobě, ani není dodržena vstupní chodba v plné šíři schodiště na opačném konci. A konečně půdorysy obou nadzemních podlaží postrádají jakoukoliv symetrickou koncepci, což odporuje povaze barokních či mladších novostaveb far (obr. 6).

Obr. 6. Fara v Hořepníku, celek haly od vstupní chodby, pohled od jihu, foto: autor, 2021

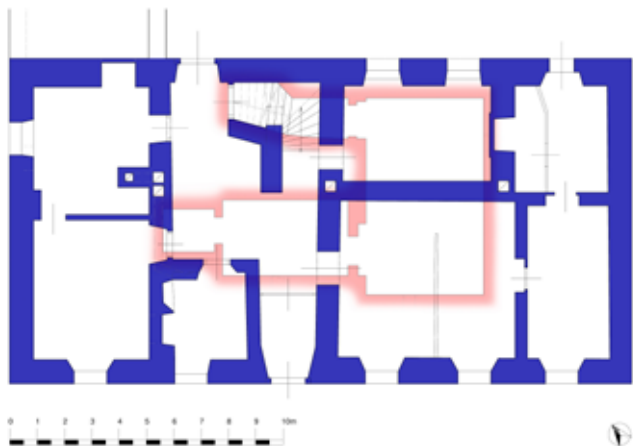
Obr. 7. Fara v Hořepníku, hospodářská místnost, relikv jihuovýchodní zdi s pekovaným povrchem, pohled od severu, foto: autor, 2021

Dalším nepřehlédnutelným prvkem je kamenná zeď v přízemí s pekovaným povrchem, což nejčastěji upozorňuje na barokní stavební přípravu starší omítky pro novou úpravu (obr. 7). Je tedy předpoklad, že zeď vznikla v raném baroku nebo dřívě.

Poznátky z podrobnějšího průzkumu

Sklepení

Ukázalo se, že sklepní podlaží prakticky neodpovídá dispozici přízemního. Vyplynulo to teprve z orientačního zaměření, následného přerýsování do počítače a položení jednoho podlaží přes druhé (obr. 8). Sklepení svojí polohou a rozsahem naznačuje návaznost na stavbu menší, než je dnešní fara, kterou současná dimenze fary mohla pohltnout. Okénko ze sklepní místnosti na východě, opatřené kamenným profilovaným překladem² (obr. 9), je dodatečně zazděné a logicky mělo ústít do exteriéru. Tam se však dnes nachází místnost barokního až klasicistního původu. Dále, pokud bylo dobře provedeno terénní měření, není obrys sklepa na jihu vymezen současnými základy fary, ale je spíše dán

Obr. 8. Fara v Hořepníku, nárys půdorysu přízemí a sklepa v překryvu vycházející z terénního zaměření, sklep je znázorněn červeně, přízemí modře (barvy nerozlišují stavební etapy), kresba: autor, 2021

Obr. 9. Fara v Hořepníku, sklepení, kamenný profilovaný překlad nad zazděným okénkem v jihovýchodní zdi, pohled od jihozápadu, foto: autor, 2021

jiným základem uvnitř půdorysu dnešní fary. Navíc na této straně se také nachází zazděné okénko, které by dnes ústilo do podlahy vstupní chodby. Celkově pak lze říci, i s vědomím problematickosti časového určení sklepů, že charakter sklepa (materiál, zdění, konstrukční řešení) mimo pravděpodobné barokní úpravy odpovídá pozdní gotice až renesanci. Hlavní prostory sklepa jsou zděny výhradně ze štípaného kamene, na žlutou tuhou maltu včetně původních průchodů. Základní konstrukcí je valená klenba s plným půlkruhovým profilem (obr. 10).

Obr. 10. Fara v Hořepníku, sklepení, celek hlavního prostoru, pohled od severovýchodu, foto: autor, 2021

Obr. 11. Fara v Hořepníku, jihovýchodní fasáda s prosvítajícím nátěrem lisenového rámu, pohled od jihovýchodu, foto: autor, 2021

Fasáda

Mnohé poznatky i bez sondáže přináší prohlídka fasádních omítek a maleb. Dle opadané omítky na uliční straně fary vzniká dojem, že štukatérské plastické prvky, dodnes slohově určující faru (šambrány oken včetně suprafenester i parapetních polí, klenáky nad otvory nebo čabraky na pilastrech), byly aplikovány dodatečně při modernizaci. Zatímco základní kompoziční nástroje, jako jsou pilastry a kordonové i korunní římsy, jsou vyzděny velmi pravděpodobně s hmotou stavby. Klenáky jsou sice vezděny do hmoty zdí, ale jakoby dodatečným vložením. Navíc se jeden klenák nachází i na kamenném překladu vstupu, kde však samotné kamenné ostění dle svého výrazu pochází z klasicismu, a dále vstup není úplně na ose s oknem v patře nad ním, tedy neměl by být ani časově jednotný s okenním rozvrhem. Tyto dvě indicie mezi ostatními asi nejvěrohodněji

Obr. 12. Fara v Hořepníku, severovýchodní fasáda s prosvítajícím nátěrem dekoru pasparty okna na schodiště do krovu, vedle střechy hospodářské přístavby, pohled od severovýchodu, foto: autor, 2021

Obr. 13. Fara v Hořepníku, severovýchodní fasáda v úrovni patra, pod střechou hospodářské přístavby, dvě zazděná okénka symetricky umístěná nad negativem po starší střeše a holá zeď fary bez fasádní úpravy, pohled od severovýchodu, foto: autor, 2021

poukazují na to, že zmíněné štuky pocházejí z mladší etapy nežli barokní hmota stavby. Třetí indicií je pak již dožívající, sotva patrné optické rámování stavby pomocí odlišné barvy fasády. To vytvářelo lizénový rám (obr. 11) a lemování oken bylo zase opatřeno malovaným dekorem (odlišným od slohu dochovaných štuků). Pozůstatky této barevné kombinace bílých ploch s šedohnědým lizénovým rámem lze sledovat nejlépe na jihovýchodní stěně a na dvorní straně na severovýchodě, kde se dochovala i malovaná šambrána jednoho z okének (obr. 12).

Obr. 14. Fara v Hořepníku, severovýchodní fasáda v úrovni patra, nad střechou hospodářské přístavby u druhého zazděného okénka od západu, zakres pomyslné linie hranice případného předbarokního štítu, pohled od severovýchodu, foto a zakres: autor, 2021

Štitová okénka

Severovýchodní fasáda má v úrovni patra v podstřeší hospodářského přístavku skryta dvě zazděná okénka, pravděpodobně umístěná symetricky na osu jedné místnosti (přízemní prostory v severním cípu – kuchyň/kotelna). Tyto otvory se ocitají těsně nad negativem na fasádě po předchozí střeše hospodářské přístavby. Stěna fary je pod tímto negativem holá na v převaze kamenné zdivo (obr. 13). Je tu tedy pravděpodobnost, že okénka připomínají štít, potažmo využitě podkroví kdysi přízemní fary (obr. 14). A dále že k ní bylo vždy přiloženo nějaké hospodářské stavení (nikdy neomítnutá část fasádní zdi na ose mezi okny).

Starší zdi a zazděné průchody

V interiéru kuchyně/kotelny v severním cípu v přízemí bylo díky degradačnímu odkryvu rozpoznáno zdivo i s povrchovou úpravou odpovídající svým charakterem i analogicky období před barokem. Tato struktura byla při realizaci barokních kleneb zakryta cihelnou plentou. Dále v obou severozápadních místnostech (taktéž bez invaze) byly nalezeny špalety průchodů, které předcházely opět realizaci kleneb v přízemí (obr. 15). A ze spár v severovýchodní zdi plyne, že kuchyň byla již před barokní úpravou propojena s hospodářským přístavkem.

Obr. 15. Fara v Hořepníku, kuchyň/kotelna, fragment zazděného otvoru v podobě koutu špalety s nátěry na jihovýchodní zdi blízko průchodu do haly, pohled od západu, foto: autor, 2021

Obr. 16. Fara v Hořepníku, ložnice, fragment předbarokní povrchové úpravy na severozápadní stěně k hale, pohled od jihovýchodu, foto: autor, 2021

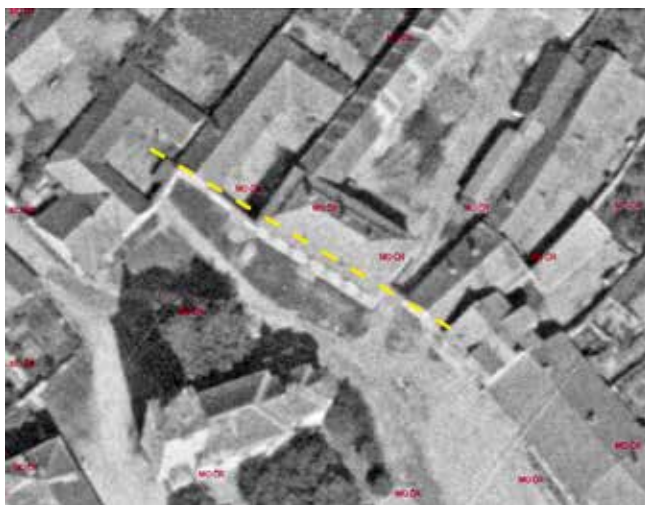
Průzkum sondami

Sondy do maleb a malt v přízemí (schodišťová hala a ložnice JV bytu) odhalily povrchy, které svým provedením a charakterem odpovídají období pozdní gotiky až raného baroka, nejpravděpodobněji renesanci, tedy 16. století až počátku 17. století (obr. 16).³

Ze sond vyplývá, že prostřední komín (ze tří) byl vezděn do starší zdi a je pravděpodobné, že se tato praxe opakovala i u zbývajících dvou komínů. Odpovídalo by to modernizaci stavby zrušením dýmníků/ů a realizací kleneb, tedy zásadní úpravou vodorovných konstrukcí v časech baroka či později.

Mimo mladší dekorativní malby odhalily sondy zazděný průchod vnitřní nosnou zdi (mezi hospodářskou místností s pekovaným povrchem a chodbou), který výrazně podporuje teorii o dvou barokních etapách, protože průchod předchází zaklenutí, ale již nesouvisí s nejstarším pekovaným povrchem.

Z výše zmíněných zjištění vzniká podložená teorie, že fara je starší než její barokní podoba a že byla patrně menších rozměrů. Následující rozbor se zaměří právě na otázku její velikosti.

Obr. 17. Ortofotomapa (LMS) z roku 1959 se zákresem pomyslné spojnice základních bodů, která by mohla odpovídat případné původní uliční čáře předbarokní fary, podklad: ags.cuzk.cz/archiv/?start=lms, zákres: autor, 2021

Teorie uliční čáry a rozloha fary

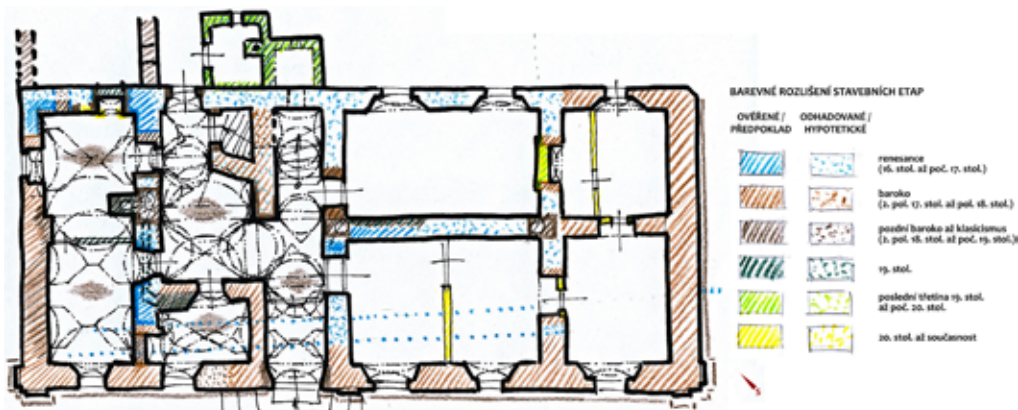
Farní dvůr býval uzavřen bránou se zděným ostěním, která se nacházela v dnešní průjezdní uličce.⁴ Pokud je otisk správně interpretován, což podporují i fotografie, brána nenavazovala na nároží fary, ale přimykala se k fasádě až v první třetině délky JV strany fary, zatímco na druhé straně se napojovala právě v nároží protějšího domu. Brána tedy kopírovala uliční čáru domů na náměstí, zatímco samotná fara je dnes čáře předsazená, jako by bezohledně ukrojila svým půdorysem část náměstí.

V souvislosti s ostatními zjištěními to vede k teorii, že renesanční fara byla menší a její obvod byl vymezen uliční čarou náměstí (ta je dnes farou popřena), zatímco barokní přestavba vedla ke zvětšení obvodu stavby, a to i za cenu překročení původní hranice pozemku směrem do náměstí. Zjištění, která k tomuto závěru důvodně vedou, jsou: Obvodová zeď sklepa ze strany náměstí se ocitá uvnitř farního půdorysu. Vnitřní renesanční zeď v přízemní místnosti v západním cípu končí předčasně před současnou obvodovou jihozápadní zdí, ve které se již neprojevují podobné starší úseky. Jako další nepřímá indicie poslouží pomyslná spojnice od nároží domu v průjezdní uličce na jihovýchodě (čp. 35) ke koutu ohradní zdi (čp. 38) a domu čp. 37 na severozápadě (obr. 17). Tato spojnice ukazuje možnou historickou hranici pozemků (uliční čáru), zároveň přichází k dnes nelogicky potočené zdi ve zmíněném koutu na západě jako kolmice k tomuto jinak neodpovídajícímu natočení. A dále v této spojnici se přibližně nachází jihozápadní hranice sklepa, kterou by logicky mělo vymezovat základové zdivo starší fary – obvod stavby.

Závěr

Barokní fara byla vedle kostela jistě dominantním prvkem náměstí, a to i díky tomu, že s okázalostí baroku vlastní vystupuje do prostoru náměstí i přes uliční čáru. Její hmota však zřejmě není výsledkem jediné stavební etapy. Pozdně barokní až klasicistní fasáda neurčuje původ objektu. Poznatky poukazují na pozdně středověkou až raně novověkou strukturu (16. století až počátek 17. století). Ta byla dle vyplývajících teorií kratší i užší a patrně přízemní, se sklepem v dnešním rozsahu (bez zadní komory), a zřejmě již tehdy propojená z kuchyně do nějaké formy hospodářského přístavku.

Následně vyplývají dvě barokní fáze. V prvním případě (1. polovina 17. století až polovina 18. století) šlo o velkolepou výstavbu budovy dnešních rozměrů. Ovšem tato měla v přízemí ještě ploché stropy, a není zřejmé, do jaké míry byla dokončena, i zda bylo vůbec zprovozněno a užíváno patro. Druhá etapa, pozdně barokní až klasicistní (2. polovina 18. století až počátek 19. století), patrně završuje zhmotnění velkorysé myšlenky a opatřuje objekt klenbami v přízemí, možná i novým schodištěm, a variantně i mění polohu vstupu z náměstí (obr. 18).

Obr. 18. Fara v Hořepníku, půdorys přízemí s barevným rozlišením možného stavebního vývoje, kresba: autor, 2021

Ovšem skutečnost, že fara není pouhým výsledkem barokního rozmachu, dělá z objektu historicky ještě zajímavější bod v jádru Hořepníku naproti kostelu s románským původem. Těžko se pak ubránit představě, že před výstavbou renesančního či pozdně gotického jádra fary, které se v reliktech dochovalo, zde mohla sloužit jiná farní stavba, třeba i dřevěná.

- 1 [Nálezová zpráva č. 2021-2, archiv Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Telči.](#)
- 2 [Druhotně použité ostění, patrně z pozdně gotického otvoru.](#)
- 3 [Vychází se z terénní zkušenosti v komparaci s blíže datovanými povrchy na jiných stavbách.](#)
- 4 [Doloženo historickými fotografiemi, archivními mapovými podklady i dosud dochovaným otiskem na jihovýchodní stěně fary.](#)

Prosetín (okr. Žďár nad Sázavou), stavební vývoj samostatně stojící zvonice u kostela sv. Markéty

Jan Večeřa

Obec Prosetín představuje urbanistický doklad téměř pravidelného oválu zástavby, situovaného ve sklonitém terénu při prameništi drobné vodoteče. Západní část intravilánu obce se nachází nejvýše, domy čp. 1 a čp. 33 uzavírají zástavbu obce na západním konci, čp. 17 na konci východním. Mimo pravidelný obvod historické urbanistické struktury obce se nachází dva kostely, katolický a evangelický. Zejména vysunutá poloha katolického kostela nutí k zamyšlení nad jeho vztahem k půdorysu Prosetína. Areál barokního kostela sv. Markéty, zabírající dominantní polohu v rámci intravilánu obce na jejím západním okraji (obr. 1, obr. 8), postavený jako novostavba po roce 1738, je obehnaný kamennou ohradní zdí, do jejíž severní linie je vetknuta budova márnice, jihozápadní kout areálu zabírá dominantní architektura samostatně stojící zvonice (kampanily). Kolem hřbitova nadále existuje funkční hřbitov (obr. 2). Objekt fary je novostavbou z roku 1939. Věž katolického kostela sv. Markéty nepředstupuje před líc ohradní zdi (tl. 75 cm), naopak s ní lícuje. Vztah věže se zdí není možno detailně pozorovat, je možné, že obě stavby jsou provázané, ve styku obou konstrukcí se v neomítané ohradní zdi neobjevují armovací kvádry. Přízemí věže je akcentováno mírně předstupujícím soklem. Fasáda věže je zdobena ležénovým rámem. Střecha má tvar čtyřboké mansardové helmy.